

Невен Исаиловић*
Историјски институт
Београд

**ПОВЕЉА ХЕРЦЕГА ХРВОЈА ВУКЧИЋА ХРВАТИНИЋА
ЖЕНИ ЈЕЛЕНИ****

Јајце, 1412, април 2.

Сажетак: Херцег Хрвоје Вукчић Хрватинић издаје даровницу својој жени Јелени како би јој се одужио за њене раније услуге. На име накнаде за шест хиљада дуката, које је од ње позајмио када је ишао у Будим краљу Жигмунду крајем 1408. године, Хрвоје дарује Јелени град Котор са припадајућом му жупом Врбањом, док јој, на име накнаде за четири хиљаде дуката које је позајмио након повратка из Угарске, уступа куће (sic!) у Дубровнику са свим што иде уз њих. Из наслеђивања поменутих поседа, херцег искључује све своје потомке и рођаке и трајно их уступа Јелени.

Кључне речи: повеља, дипломатика, Хрвоје Вукчић Хрватинић, Јелена Нелипчић, Босна, Дубровник, Котор, Врбања, 1412. година, XV век.

Опис повеље и ранија издања

Повеља није сачувана у оригиналу, већ у препису дубровачке канцеларије. Препис је настао у склопу опсежне расправе која се у Већу умољених водила априла 1418. у вези са захтевом Јелене Нелипчић, тадашње босанске краљице, да јој се преда кућа у Дубровнику која је припадала њеном претходном мужу, покојном херцегу Хрвоју Вукчићу Хрватинићу. Повеља је, стога, преписана у архивску књигу *Acta consilii rogatorum* I, f. 109–109', која се налази у Државном архиву у Дубровнику (DAD). Пропратни записи налазе се на странама 109 и 110. Будући да се ради о канцеларијском препису, није могуће говорити о спољашњим обележјима повеље. Из формуле короборације сазнајемо да је

* Ел. пошта: neven.isailovic@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије: *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): политички, привредни, дрештвени и правни процеси* (ев. бр. 177029).

била опскрбљена великим висећим печатом херцега Хрвоја. Тај печат није, међутим, сачуван ни на једној постојећој Вукчићевој повељи. Пре него што је регистрована, повеља је била осумњичена за фалсификат од стране Већа умољених, о чему ће више речи бити у одељку о дипломатичким особеностима. Након вишедневне расправе, Веће је донело закључак да се исправа региструје као валидна.

Ранија издања: М. Пуцић, *Споменици срџбски* I, 175–177, док. бр. 302; Е. Fermendžin, *Acta Bosnae*, Zagreb 1892, 96, br. DXXVII (регест); Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 549–551, док. бр. 573; Е. Mályusz – I. Borsa (eds.), *Zsigmondkori oklevéltár* III, Budapest 1993, 474, nr. 1927 (регест); М. Brković, *U Jajcu izdane isprave bosanskih vladara*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 40 (1998) 98–99, 114, 120–129 (латиничка транслитерација и анализа); Isti, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić (1380.–1416.) u zrcalu vlastitih isprava*, Sarajevo 2008, 36–37, 40, 42–46, 66–68, 115–119 (латиничка транслитерација, превод и анализа).

Напомињемо да је Медо Пуцић, у свом издању, на недовољно јасан начин навео одакле је преузео документ, уметнувши га у групу исправа из архивске серије *Lettere e commissioni di Levante*. У заглављу је написао само *die XXVII. aprilis in consilio reg.* (!). Љубомир Стојановић је, можда омашком, а можда заведен нејасним Пуцићевим подацима, навео да се препис повеље налази у серији *Lettere e commissioni di Levante* 1415–1418, лист 109а. На основу исправки које је направио у односу на претходно издање, јасно је да је Стојановић располагао, у најмању руку, снимком повеље. Навео је и страну архивске књиге (додуше само другу од две), коју Пуцић није назначио. Хронолошки оквир (1415–1418), не одговара ниједној књизи серије *Lettere*, али је тачан за прву књигу *Acta consilii rogatorum* у којој се препис повеље и налази. Зато смо склонили да се ради о Стојановићевој омашци, коју доцније преузима и Милко Брковић, у својим радовима из 1998. и 2008.

Ниједно издање није сасвим верно пренело текст повеље. Стојановић је исправио неке Пуцићеве грешке, али је неке и поновио. Брковић је преузео Стојановићеву верзију, урадивши само латиничку транслитерацију. Досадашњи издавачи својим омашкама у читању нису променили смисао текста исправе. Једини крупнији пропуст било је читање кнеза Богавца Чемеровића као Боравац, а ту су грешку направили и Пуцић и Стојановић и Брковић. Наше издање приређено је на основу снимка начињеног у Државном архиву у Дубровнику¹. Ре-

¹ Захваљујемо овој архивској установи на изузетној предусретљивости.

дови у изворнику за сам текст повеље означавањани су арапским бројевима, а за пропратне белешке бројевима са словним индексом (2^a, 2° итд).

Литература: Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици I–II* (сабране студије из Гласа СКА), Београд 1928–1935; М. Brković, *U Jajcu izdane isprave bosanskih vladara*, 114, 120–129; Isti, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, 36–37, 40, 42–46, 66–68, 115–116.

Текст повеље са пропратним записима

Канцеларијски запис о регистрацији повеље

Die dicto in eodem consilio²

Ballotae XXVIII

5 |2^a| Infrascripta est forma et modus quo dari debeat domus condam ducis |3^a| Carvoye domine Elene regine Bossine captus et firmatus in |4^a| consilio rogatorum per consiliarios XXVIII de dicto consilio et |5^a| uno existente in contrarium.³ (!)

10 |6^a| Cum serenissima domina regina Helena regina Bossine miserit |7^a| nobis in ambassiatozem fratrem Stefanum, ordinis sancti Francisci cum |8^a| literis credencialibus, qui pro parte euisdem domine regine nobis expo|9^a|suit, dicendo et petendo, quod dux Chervoya olim suos |10^a| coniunx ei |11^a| pigneraverat unam certam domum sitam in Ragusio et certas |12^a| alias res cum ea, quam domum dominium Ragusii, alias donaverat |13^a| dicto duci pro certis beneficiis, et de hoc dictus ambassiator nobis |14^a| ostendit unum privilegium dicti (*canc.* dicti) ducis scriptum in litera sclava |15^a| cum bulla pendenti, quod ibi inferius annotatum est de verbo ad verbum |16^a| rogando nos et petendo quatenus nobis placeat dare dictam domum |17^a| ipsi domine regine in perpetuum; et si non in perpetuum saltem ei (*canc.* det) demus |18^a| possessum ipsius domus in per tempus vite ipsius domine regine.

Повеља

† Въ имѣ ѡтца и сына и д(8)ха с(вѣ)та аминь. Ми г[оспо]д[и]нь Хрвоѡ херьцегъ |2| сплѣтски и кнезь Долнѣхъ Краи и велики протвгкрь кра|3|лквьства босанскога дамо видѣти всакомъ члов(ѣ)кѡ саданимь |4| и послѣ вѡдѡскимь прѣдѣ кихъ вѣв нашъ |5| втворень листъ приде |6| да ѡ тои врѣме када хвтѣхвмо поити на

² Ради се о 27. априлу 1418.

³ Тревало би: in contrario.

8гре г[оспо]д[и]н8 кралю Шигь|б|мднт8 8миривъше се ш нимь тѣда
 8 Васъницахъ на ти пѣтъ |7| гредѣккѣ заасмо 8 г(ос)п(о)гкѣ Юлѣне
 б[о]гѣмь данномь ми херъцегѣ|8|вице нк навластитѣхъ пѣнези
 шесть тисѣккѣ дѣкатовъ |9| златѣхъ и пакѣ приш(ь)дъше въдъ тѣда с
 10 8гарь дрѣгѣчь подѣ Звечакѣмь |10| такогкѣ заасмо 8 тее г(ос)п(о)гкѣ
 Юлѣне херъцегѣвице ли нк пѣнези |11| навластитѣхъ четири тисѣки
 дѣкатовъ златѣхъ и мии хѣтѣ|12|ккѣ згѣрѣ8 именованной г(ос)п(о)ги
 Юлѣни херъцегѣвици намь драгои |13| тѣхъ десеть тисѣки
 дѣкатовъ наамь заименѣхъ платити нои |14| и да нои въде задово-
 15 но 8 томь въдъ наше стране дасмо нои 8 тѣи пла|15|кю за прѣво
 заименихъ наамь шесть тисѣккѣ дѣкатовъ златѣхъ |16| и записасмо
 ви по семь нашемь ѡтвореномь листѣ8 8 вѣке непорѣ|17|ченѣмь
 данькѣмь гр[а]да нашего Котора съ всомь жѣпомь нашомь |18|
 Бръвано пристоинномь и слѣжекѣмь р[е]ченом8 градѣ8. Я за ѡне
 20 чет|19|ири тисѣккѣ дѣкати наамь загамьшѣхъ и згѣрѣ8 именованѣхъ
 |20| ли тои г(ос)п(о)ги Юлѣни херъцеговицѣ такогкѣ дакѣмь и записѣ-
 кѣмь |21| 8 вѣке непор[е]ченѣмь данькѣмь кѣккѣ наше кокѣ имамо 8
 многѣ пле|22|менитом[ь] градѣ8 Дѣбровникѣ8 8 Далмации съ всѣмь
 ѡнѣмь цѣ к тѣмь |23| кѣкѣмь реченѣмь пристои. И хѣкѣмь да к
 25 волна р[е]чена г(ос)п(о)гкѣ |24| Юлѣна херъцегѣвица въдъ съда
 напѣдѣ8 тѣми кѣкѣми и всѣмь |25| ѡнѣмь цѣ к нимь пристои. И
 згѣрѣ8 р[е]ченѣмь градомь Котѣрѣмь |26| и жѣпомь Бръваномь са
 всѣма. И да к волна гр[а]да тогаи или тѣи |27| жѣпѣ8 или теи кѣккѣ
 или въсе то накѣпѣ продати и даровати |28| 8 вѣке и себѣ8 дрѣжати
 30 ѡнакои како нои въде 8годно и како смо |29| ми били всѣмь тѣмь
 волни и 8 томь р[е]ченомь градѣ8 Котѣрѣ8 |30| и 8 тои жѣпи Бръвани
 и 8 тѣхъ р[е]ченихъ кѣкѣхъ и 8 всемь томь |31| цѣно к нимь прис-
 тои. Нашега ѡстатѣка тѣ8 згѣрѣ8 именованѣ8 |32| г(ос)п(о)гкѣ Юлѣнѣ8
 херъцегѣвицѣ самѣ8 ставимо и ѡставлямо и 8 то |33| ш номь не-
 35 мѣшамь ни 8кладамо нѣднога члов(ѣ)ка ни нашега бли|34|жнѣкѣ ни
 бр[а]та нашега нѣднога ни сина ни синовца и всакога |35| жива
 члов(ѣ)ка рѣкѣ8 въдъ тога са всѣма изнимамо. И за свѣди|36|телство
 и за крѣпость всѣхъ рѣчи згѣрѣ8 реченихъ рекохѣмь |37| тои
 р[е]ченои г(ос)п(о)ги Юлѣни херъцегѣвици ѡвъ нашѣ ѡтворенѣ |38|

40 листъ ђчинити и запечатити га нашѡмъ великѡмъ печѣтию [39]
висѡкѡмъ. И томѡи сѡ свѣдоци наши добри людѣк изъ Лѡке кнезь
[40] Милать Чѡчикъ з братиѡмъ, изъ Земльника кнезь Богаваць
Чеме[41]ровикъ з братиѡмъ, изъ Врьбане Припко воквода з
братиѡмъ, [42] изъ Глажа Иванишъ Петровикъ воквода нашъ з
45 братиѡмъ, и Сане [43] Гашьпаръ Диганишевик(ь) з братиѡмъ, а изъ
Врьбаси Петаръ Ивчикъ [44] з братиѡмъ. Писанъ ѡ Иици .Ѣ. д(ь)нь
м(ѣсе)ца травна по лѣтѣхъ [45] господинѣхъ .ѡѢѢ. лѣто.

Одлука Већа умољених о кући Хрвоја Вукчића у Дубровнику

Unde nos semper desiderosi ad faciendum id quod de jure convenit [2°]
a modo antea, ponimus in tenutam dictam dominam reginam ad tenen-
dum, [3°] possidendum et usufructuandum dictam domum donec consilio
[4°] rogatorum videretur aliquem alium habuisse potiora jura in [5°] dicta
5 domo quam dicta domina regina. Et si per neminem alium [6°] non fuerit
petita dicta domus, vel dicto consilio rogatorum [7°] non (*canc.* vide(n)di)
videbitur aliam personam habere jura potiora quam dicta [8°] domina re-
gina, quod ipsa tempore eius vite dicta domo gaudere [9°] possit.

Превод повеље и пропратних записа

Канцеларијски запис о регистрацији повеље

истог дана у истом Већу [умољених] присутно 29 већника

Ниже написано представља форму и начин на основу кога треба да-
ти кућу покојног херцега Хрвоја госпођи Јелени, краљици Босне, како
је усвојено и потписано у Већу умољених од стране 28 већника тога
већа, уз један глас против.

Пошто нам је најсветлија госпођа краљица Јелена, краљица Босне,
послала као поклисара брата Стефана, редовника св. Фрање, са веров-
ним писмом, он нам је у име исте госпође краљице изложио, говорећи
и молећи, да је херцег Хрвоје, њен покојни муж, њој zaloжио извесну
кућу која се налази у Дубровнику и неке друге одређене ствари уз њу,
а ту су кућу дубровачке власти раније биле поклониле реченом херцегу
за одређена добротинства. О том чину нам је наведени поклисар пока-
зао једну даровницу реченог херцега написану на словенском језику са
висећим печатом, која је овде ниже преписана од речи до речи, питају-
ћи нас и молећи да се, уз нашу вољу, речена кућа да поменутој госпођи
краљици за навек, или ако не за навек, да ту кућу дамо у посед госпође
краљице за трајања њеног живота.

Повеља

+ У име оца и сина и Светога духа амин. Ми господин Хрвоје, херцег сплитски и кнез Доњих Краја и велики протођер босанског краљевства дајемо на знање сваком човеку садашњем и будућем пред кога дође овај наш отворени лист да смо, у време када смо намеравали ићи у Угарску господину краљу Жигмунду са којим смо се измирили, идући на тај пут, у Васницама узајмили од госпође Јелене, богом дане нам херцеговице, шест хиљада златних дуката њених властитих новаца. Затим смо, враћајући се отуда из Угарске, под Звечајем, по други пут, такође узајмили од те госпође, херцеговице Јелене, четири хиљаде златних дуката њених властитих новаца. Стога смо ми, желећи да горе наведеној, нама драгој госпођи херцеговици Јелени, исплатимо и измиримо тих десет хиљада узајмљених нам дуката, њој са наше стране дали следеће. Као накнаду за првих узајмљених нам шест хиљада златних дуката преписали смо јој, овим нашим отвореним листом, за навек неопозив дар у виду нашег града Котора са читавом нашом жупом Врбањом која служи и припада том граду. А за оних [других] узајмљених нам четири хиљаде дуката, горе наведених, истој госпођи херцеговици Јелени такође дајемо и преписујемо за навек неопозив дар у виду наших кућа које имамо у веома племенитом граду Дубровнику у Далмацији са свим оним што тим реченим кућама припада. И желимо да је речена госпођа херцеговица Јелена, од сада на даље, слободна располагати тим кућама и свим оним што им припада, као и горе наведеним градом Котором и жупом Врбањом са свиме. И да има право да тај град или ту жупу или те куће или све то заједно прода и дарује за навек или да их за себе задржи онако како њој буде одговарало, на исти начин како смо ми били у свему томе власни, и у реченом граду Котору и у жупи Врбањи и у реченим кућама и у свему томе што њима припада. Горе наведену госпођу херцеговицу Јелену [у датим ствари-ма] остављамо за јединог наследника и у вези са тим [правима] са њом не мешамо и не постављамо ниједнога човека, ни нашега рођака, нити иједног нашег брата, ни сина, ни синовца, нити било кога жива човека – од тога их сасвим изузимамо. И за сведочанство и за чврстину свих горе наведених речи, одлучили смо да реченој госпођи херцеговици Јелени начинимо овај наш отворени лист и да га запечатимо нашим великим висећим печатом. А томе су сведоци наши добри људи: из Луке кнез Милат Чучић с братијом, из Земуника кнез Богавац Чемеровић с братијом, из Врбање војвода Припко с братијом, из Глажа

Иваниш Петровић, наш војвода, с братијом, из Сане Гашпар Дијанишевић с братијом, а из Врбаса Петар Јочић с братијом. Писано у Јајцу, другог дана месеца априла, лета Господњег 1412.

Одлука Већа умољених о кући Хрвоја Вукчића у Дубровнику

Стога, ми који смо увек жељни да учинимо оно што приличи закону, од сада па на даље дајемо у државину реченој госпођи краљици да држи, поседује и користи речену кућу докле год Веће умољених не утврди да је неко други имао већа права на ту кућу од речене госпође краљице. И ако нико други не буде тражио наведену кућу и ако речено Веће умољених не утврди да нека друга особа има већа права од речене госпође краљице, нека за свога живота ужива посед речене куће.

Дипломатичке особености

Као што је већ напоменуто, спољашња обележја исправе није могуће утврдити, јер да је сачувана само у препису. Није назначен ни материјал на коме се налазио оригинал, али биће да се радило о пергаменту. Језик, односно правопис, је приликом преписа највероватније измењен, пошто постоје бројни примери за такву праксу дубровачких канцелара и нотара.⁴ Са друге стране, унутрашње особености могу се тумачити. Напомињемо да оцена Љ. Стојановића да се ради о писму никако не стоји. Анализирани документ је, по свим својим обележјима, повеља. М. Брковић сматрао је да је та омашка учињена јер херцег Хрвоје није био самостални владар, али таква аргументација није релевантна када се ради о утврђивању типа документа.⁵ Биће да је Стојановићева грешка била случајна, а не свесна.

Након кратке симболичке и вербалне инвокације, интитулација Хрвоја Вукчића носи две специфичности. Он се у тексту наводи као сплитски херцег и кнез Доњих Краја, али и као велики протођер босанског краљевства. Ова титула очито је дошла на место уобичајеније Вукчићеве титуле великог војводе босанског краљевства. Не постоји ниједан други пример коришћења ове титуле међу јужнословенским владарима и великашима у позном средњем веку. Порекло речи је свакако грчко, односно византијско. Реч *πρωτοῦρος* означава првог међу једнакима, предводника, првака. Међутим, није познато којим је тачно

⁴ Упоредити транскрипције оригинала и преписа босанских исправа из тзв. *Codex ragusinus*-а које је објавио Љ. Стојановић у *Повељама и писмима I-1, 2*.

⁵ М. Brković, *U Jajcu izdane isprave bosanskih vladara*, 128.

путем и преко ког утицаја поменути епитет доспео у интитулацију Хрвоја Вукчића.⁶ Друга специфичност, која се може пратити и из других Хрвојевих исправа је недостатак формуле девоције. Вукчић је користио ову формулу у периоду од краја 1403. до краја 1408. године, у време свог највећег успона, односно од стицања сплитског херцештва до измирења са краљем Жигмундом. Иако је остао сплитски херцег све до 1413, помирењем са угарским владаром одрекао се девоције као обележја самосталне и суверене власти.⁷

После кратке и опште инскрипције, Хрвоје у експозицији наводи разлоге издавања повеље. Он је желео да се одужи супрузи Јелени за новац који му је позајмила уочи пута у Угарску, а затим и по повратку са тог путовања. Вукчић је путовао у Угарску крајем 1408. или, евентуално, почетком 1409. да би се и званично измирио са краљем Жигмундом, након што је престао да подржава противкраља Ладислава Напуљског. Други пут у Будим организован је маја/јуна 1412. године, када је, са супругом и свитом, ишао на свечаности које је организовао угарски двор. Позајмица о којој се говори у овој повељи, учињена је уочи и након пута из 1408. године, када је, вероватно услед вишегодишњег скупог ратовања, херцег био у проблему са новцем.⁸ На основу текста се сазнаје да је први део суме тј. шест хиљада златних дуката Јелена узајмила супругу у Васницама, месту које није убицирано, у време када је он кренуо на тај пут.⁹ Други део суме, од четири хиљаде дуката, Хрвоје је добио по повратку, под градом Звечајем у жупи Земуник.

Диспозитивни део повеље представља даровницу коју је Хрвоје Вукчић саставио жени Јелени на име накнаде за позајмљених десет хи-

⁶ За једно од тумачења видети: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 102–103.

⁷ М. Вркović, *Хрвоје Вукчић Хрватинић*, passim; Н. Исаиловић, *Политика босанских владара према Далмацији (1391–1409)*, Београд 2008, 187–190 (магистарски рад у рукопису).

⁸ Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 91–92; С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића Хрватинића у Дубровнику*, ИЧ 56 (2008) 355–359, нап. 11; *СБР* 4, Нови Сад 2009, 361 (Ј. Мргић); Е. О. Filipović, *Viteške svečanosti u Budimu 1412. godine i učešće bosanskih predstavnika*, *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927-1998)*, Sarajevo 2010, 300–301, нап. 67.

⁹ М. Брковић сматрао је да се Хрвоје измирио са Жигмундом у Васницама. (Видети: М. Вркović, *Хрвоје Вукчић Хрватинић*, 117–118). Међутим, готово је извесно да се топоним односи на место где је херцег позајмио новац од жене. У итинерару краља Жигмунда током 1408. и 1409. не бележи се краљев боравак у Васницама или на другој локацији сличног имена (Видети: Р. Engel – N. Tóth, *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*, Budapest 2005, 87–90). Херцег се, вероватно, са краљем прво измирио писмом или преко посредника, док је до формалног помирења дошло у Будиму.

љада златних дуката. За првих шест хиљада дао јој је, у трајни посед, свој град Котор и баштинску жупу Врбању, чија су сва села тада припадала поменутом граду. За других четири хиљаде дуката поклонио јој је, како се наводи, *куће* у граду Дубровнику, за који каже да се налази у Далмацији (према угарским гледиштима о границама ове области), са свиме што иде уз њих.¹⁰ Поменути поседи поклоњени су Јелени заувек, а сви други херцегови наследници су изузети из наслеђивања тих добара. Кроз ту формулацију, диспозиција садржи и тзв. аукторову *поруку потомству*.

Диспозиција намеће две дилеме. Прва је – да ли је Хрвоје правним чином повеље поклонио жени поменуте поседе или их је само завештао тако да их она преузме после његове смрти. Текст исправе јасно говори да се радило о непосредном поклону, а не о завештању. С друге стране, сасвим је јасно да даровница није ступила на снагу, барем не у целости. Херцег Хрвоје је, по свему судећи, до краја живота држао град Котор у коме је, према некима, и умро 1416, а изјава дубровачких власти из априла 1418. да нису ни знали за постојање повеље из 1412. недвосмислено сведочи да Јелена није ушла у посед куће у Дубровнику, нити је од њеног издавања добијала приходе.¹¹

Друго питање, које се такође дотиче првог, је зашто Хрвоје помиње *куће*, у множини, када су му Дубровчани 1399. поклонили *једну кућу*, а само једну кућу они помињу и 1418. приликом одлучивања о молби Јелене Нелипчић, тада Хрвојеве удовице и супруге босанског краља Остоје. Наведену кућу, након вишедневног одлучивања, они уступају Јелени, и то не заувек, већ до краја њеног живота. Јелена Мргић је у својој монографији о Доњим Крајима указала на могућност да је Хрвоје Вукчић, у међувремену, стекао још неку кућу у Дубровнику.¹² Срђан Рудић се, у свом раду, није додатно изјашњавао о овом питању. Не постоји ниједан дубровачки, али ни босански документ, осим анализираних повеље, који наговештава постојање више Хрвојевих кућа.¹³ Уз то, херцег је почетком 1412, дакле свега пар месеци уочи издавања даровнице жени Јелени, дозначио (*assignavit*) кућу у Дубровнику свом протовестијару Михаилу Кабужићу, због чега су у граду св. Влаха вођене жучне расправе и мењани закони.¹⁴ О даровници херцеговици, о

¹⁰ Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 91–92, 108, 229; С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића*, 356.

¹¹ С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића*, 356–358.

¹² Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 83.

¹³ С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића*, 356, нап. 11.

¹⁴ Б. Недељковић, *Liber Viridis*, Београд 1984, 98–99; Н. Исаиловић, *Михаило Кабужић, дубровачки одметник – босански дипломата*, ИЧ 56 (2008) 394–395.

чему ће доцније бити више речи, Дубровчани те 1412. не знају ништа. Они су, дакле, расправљали само о палати дарованој 1399. године.¹⁵ У недостатку извора, више информација о наводним Хрвојевим кућама, нисмо у могућности да дамо.

Кроз формулу короборације, најављена је овера повеље великим viseћим печатом херцега Хрвоја. Тај печат није сачуван, али се viseћи печат, без одреднице *велики*, непосредно помиње и у његовим исправама из 1401, 1402 и 1407, а претпостављамо да је њиме била оверена и исправа из 1404. године.¹⁶ Као додатни вид овере, јављају се сведоци из жупа земље Доњи Краји, дакле из области Хрвоја Вукчића. Њихов број – шест (што је половина од дванаест), по свему судећи, није био ствар симболике, већ случајности. Вероватно се радило о личностима које су у том тренутку биле присутне на Хрвојевом двору у Јајцу, где је исправа настала. Томе у прилог говори и недостатак сведока из још неколицине доњокрајских жупа којима је Вукчић владао (Плива, Бањица, Мел, Лушци итд). Хрвојеви фамилијари, посведочени у овој повељи, нису познати из других извора. Једино се презиме Дијанишевић јавља у жупи Сани и 1434. Војвода Иваниш Петровић, сведок из жупе Глаж, могао би бити у вези са војводом Петром Павловићем, истакнутим човеком Хрватинића који се помиње у периоду од 1391. до 1403, али то остаје само у домену непровериве хипотезе.¹⁷

Датум садржи место, дан, месец и годину издавања повеље. Месец је, неуобичајено, наведен под народним именом *травањ*. Управо су недостаци у есхатоколу исправе навели Дубровчане на дугу расправу о аутентичности Хрвојеве даровнице жени Јелени. Подаци о томе могу се наћи у првој књизи *Одлука Већа умољених*, у коме се водила расправа о власиштву над херцеговом кућом у Дубровнику. Оскудније податке дају саме одлуке Већа, које је преко две недеље (од 11. до 26. априла) одлагало одговор на молбе Јелене Нелипчић да јој се уступи или да на доживотно уживање Вукчићева кућа, на основу његове повеље из 1412. Након четири одлагања, одлука је донета 26. априла, са само једним гласом више у корист краљице.¹⁸ Много конкретније ин-

¹⁵ С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића*, 353–355; Р. Михаљчић, *Исправа о примању Хрвоја Вукчића за дубровачког властелина (1399, фебруар 25)*, ССА 8 (2009) 159–165.

¹⁶ Р. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 54; М. Brković, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, 45–46.

¹⁷ N. Isailović, *Fragmenti o familijarima Hrvatinića u Dalmaciji i Hrvatskoj krajem XIV i početkom XV veka*, Spomenica akademika Marka Šunjića, 315–318.

¹⁸ DAD, Acta Consilii rogatorum I, f. 103, 104', 107', 108; N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle* II, Paris 1899, 162–164; D.

формације, од изузетног значаја за ондашње процењивање аутентичности исправа, даје писмо дубровачких власти Јелени којим јој се, коначно, уступа кућа на доживотно коришћење.¹⁹ У том писму се истиче да је Дубровчанима жао што се цела ствар одужила, али да су имали неколико дилема које су отежавале одлуку.²⁰

Наиме, краљичин посланик, фрањевац Стефан, није донео оригиналну дубровачку даровницу куће Хрвоју из 1399, а за Хрвојеву повељу супрузи, издату 1412, Дубровчани нису никад чули, иако је издата шест година пре него што им је Јелена обзнанила њено постојање.²¹ Трећи (а према редоследу из дубровачког писма други) проблем са којим се Веће умољених суочило при одлучивању је најзанимљивији. Повеља је осумњичена за фалсификат јер је, по оцени Дубровчана, била незавршена. Иако је поседовала херцегов печат, није била потписана од писара који ју је саставио.²² Недостатак писара, односно белешке о супскрипцији, заиста неуобичајен за босанске повеље, сматран је проблематичним. Стога се може закључити да су, поред печата и сведока, и белешке о писарима сматране неизоставним короборационим елементима свечане исправе. Упркос поменутих недостацима које су посебно нагласили, Дубровчани су, на крају, донели одлуку у корист краљице Јелене, ограничавајући, додуше, њено власништво над Хрвојевом кућом само на период док је жива.²³ Међутим, поменута одлука је убрзо поново постала предмет расправе и преиспитивања. Статус

Lovrenović, *Jelena Nelipčić, splitska vojvotkinja i bosanska kraljica*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest FF u Zagrebu 20 (1987) 190–191.

¹⁹ Документ је регистрован под сигнатуром DAD, Acta consilii rogatorum I, f. 110'. Важне податке из ове исправе већ је приметио и тумачио С. Рудић (*О кући Хрвоја Вукчића*, 358).

²⁰ ...А сѣди г(ос)п(о)гк кралице молимо не зазри крѣ к било толикои крѣсманѣк посла вашега крѣ сѣ били томѣи мнози љзроци... а ми хоте да к вѣсакомѣ негова правѣ хѣтѣсмо се врѣхѣ тогли векѣтъ да не грѣшимо; затои молимо не вигѣ за зло и в(о)гѣ ви љмножи кралѣвѣства. (Јб. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 552).

²¹ ...а наипрѣво крѣ р[ѣ]ченни вашѣ послаѣ не донѣ листѣ ѡдѣ теи кѣкк кои смо г[оспо]д[и]нѣ почтеномѣ поменѣтъю г[оспо]д[и]нѣ херѣцегѣ Хрѣвою записали...а третѣ крѣ кѣтъ шестѣ годицѣ да к тѣи листѣ писанѣ а прѣво за њѣ нѣсмо ницѣторѣ чѣли... (Јб. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 552).

²² ...дрѣгѣ крѣ ѡвѣ вашѣ листѣ ки донѣ кѣ наамѣ ѡдѣ ваше м(и)л(ос)ти подѣ печѣтѣиу херѣцеговѣмѣ видѣсмо да ник сврѣшенѣ листѣ зацо дѣтакѣ љ нѣкмѣ не именѣк ки га к писалѣ... (Јб. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 552).

²³ М. Пуцић, *Споменици срѣбски*, 175, 177; Јб. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 551–552.

Невен Исаиловић

Хрвојеве куће, стога, није у потпуности био решен све до смрти Јелене Нелипчић.²⁴ У недостатку оригинала исправе и подробнијих података о околностима њеног настанка, модерна дипломатика не може дати коначан став о томе је ли анализирана Хрвојева повеља заиста била аутентична или се радило о, у највећој мери вештом, фалсификату начињеном у кругу херцегове удовице која је могла поседовати и његов печат.

Литература: Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици I–II*; D. Lovrenović, *Jelena Nelipčić*, 183–193; M. Vrkočić, *U Jajcu izdane isprave bosanskih vladara*, 114, 120–129; Isti, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, 36–37, 40–46, 66–68, 115–116; J. Мргић-Радојчић, *Доњи Крају*, 89–115; С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића*, 353–369.

Просопографски подаци

У претходним свескама *Старог српског архива* већ је објашњавана личност: **Хрвоје Вукчић Хрватинић**.

Јелена (Јеленица) Нелипчић, херцеговица, босанска краљица, 173 (страна), 3 (ред у издању), 6, 8, 16, 18; 174, 7, 11, 13, 21, 25, 33, 39; 175, 2, 5, 7 – ћерка цетинског кнеза Ивана I Нелипчића и његове супруге Маргарете. Између 1391. и 1401. удала се за Хрвоја Вукчића, коме је била друга жена. Брак је вероватно склопљен ради учвршћења савезништва између Хрватинића и Нелипчића. Након што је Хрвоје постао сплитски херцег, Јелена је доста времена проводила у Сплиту. Располагала је сопственим новчаним средствима и имала своје политичке и финансијске заступнике. Након Хрвојеве смрти 1416, поклонила је град Омиш свом брату, кнезу Иванишу II Нелипчићу и преудала се за краља Остоју који је одагнао жену Кујаву. Већи део области Хрватинића тада је, привремено, прешао у руке краља. Остојин наследник, Стефан Остојић, вратио је мајку Кујаву на двор и уз помоћ свог саветника, Михајла Кабужића, покренуо акцију против маћехе. Јелена је настојала да дође до посуда куће у Дубровнику коју јој је Хрвоје преписао 1412, али је исту за себе тражио и краљ Стефан. Дубровчани су кућу дали њој, због чега је избио низ дипломатских скандала. Јелена је 1419. заточена од стране босанског краља и, највероватније, убијена у затвору. Дубровчани су 1422. сазнали да је мртва.

²⁴ С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића*, 357–360; Н. Исаиловић, *Михаило Кабужић*, 394–395, 397–402; Исти, *Записници са суђења Михаилу Кабужићу*, Мешовита грађа-Miscellanea 29 (2008) 8, 17, 19.

Литература: Д. Ловреновић, *Да ли је Јелена Нелипчић била мајка Балше Херцеговића?*, Историјски зборник 7 (1986) 195–198; Isti, *Jelena Nelipčić*, 183–193; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, према регистру; Н. Исаиловић, *Михаило Кабуџић*, 394–395, 397–402; Исти, *Фамилијари Хрвоја Вукчића Хрватинића у Сплиту (1403–1413)*, ИЧ 58 (2009) 129, 131, 137–140, 143; С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића*, 355–361; СБР 4, Нови Сад 2009, 361 (Ј. Мргић), са старијом литературом.

Милат Чучић, кнез, 175, 42 – фамилијар Хрвоја Вукчића, сведок из жупе Лука. Помиње се једино у овој повељи.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 99, 199; С. Рудић, *Босанска властела у XV веку*, Београд 2004. [2005], 140 (докторска дисертација у рукопису).

Богавац Чемеровић, кнез, 175, 42 – фамилијар Хрвоја Вукчића, сведок из жупе Земуник. Помиње се једино у овој повељи. Због погрешног Пуцићевог читања, у историографији је навођен као Боравац, односно Боровац.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 99, 216; С. Рудић, *Босанска властела у XV веку*, 140.

Припко, војвода, 175, 43 – фамилијар Хрвоја Вукчића, сведок из жупе Врбања. Помиње се једино у овој повељи.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 99; С. Рудић, *Босанска властела у XV веку*, 138.

Иваниш Петровић, војвода, 175, 44 – фамилијар Хрвоја Вукчића, сведок из жупе Глаж. Помиње се једино у овој повељи. Будући да се наводи као *наш војвода* могао би бити потомак војводе Петра Павловића, који се у служби Хрватинића помиње у периоду од 1391. до 1403. године. Међутим, за такву претпоставку не постоје никакве непосредне потврде у изворима.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 99, 250; С. Рудић, *Босанска властела у XV веку*, 138; Е. Kurtović, *Dileme oko titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH XXXVI/34 (2007) 248–256; N. Isailović, *Fragmenti o familijarima Hrvatinića*, 315–318.

Гашпар Дијанишевић, 175, 45 – фамилијар Хрвоја Вукчића, сведок из жупе Сана. Помиње се једино у овој повељи. Као сведок од Сана на повељи Јурја Војсалића из 1434. помиње се Мартин Дијанишевић, несумњиво члан истог рода коме је припадао и Гашпар. Претпоставља се да је презиме Дијанишевић везано за словенску варијанту личног имена Дионизије (Dyonisius) – Дијаниш.

Невен Исаиловић

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 99, 116–117, 247; С. Рудић, *Босанска властела у XV веку*, 134.

Петар Јочић, 175, 43 – фамилијар Хрвоја Вукчића, сведок из жупе Врбас. Помиње се једино у овој повељи.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 99, 250; С. Рудић, *Босанска властела у XV веку*, 135.

Стефан, фрањевац, посланик краљице Јелене, 173, 7 – Према до сада познатим изворима, извесни фратар Стефан помиње се у дубровачким канцеларијским списима у периоду од 1418. до 1422, увек у својству званичног изасланика босанских владара (краљице Јелене и краљева Стефана Остојића и Твртка II). Имајући у виду да је служио сукобљене личности, вероватно је деловао као професионални дипломата. У писму Дубровчана краљици Јелени од 29. априла 1418. назван је Стјепан продика, где ово *продика* означава члана фрањевачког реда.

Извори: DAD, Acta Minoris consilii I, f. 208^v, 13. VI 1418; М. Пуцић, *Споменици срџбски*, 175, 177; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 551–552; N. Jorga, *Notes et extraits* II, 162–163, 180, 209–211.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских II*, Биоград 1863, 454; А. Babić, *Diplomatska služba u srednjevjekovnoj Bosni*, Radovi Naučnog društva NR BiH 13/5 (1960) 32 (=Iz istorije srednjovjekovne Bosne, Sarajevo 1972, 113).

Топографски подаци

У претходним свескама *Старог српског архива* већ су објашњавани топоними: **Сплит, Доњи Краји, Звечај, Котор и Врбања и Јајце**.

Васнице, 174 (страна), 7 (ред у издању) – неубицирано место, несумњиво на подручју које је крајем 1408. припадало области Хрвоја Вукчића. Највероватније негде у средњој Далмацији, Западним странама или Доњим Крајима. Насељено место тог или сличног имена, према нама доступним подацима, данас више не постоји. М. Брковић наводи да топоним Васнице није сасвим познат, мада у преводу повеље наводи *...u Vaspicata (Selcima?)...* не дајући никакво пропратно објашњење. Извесно је, међутим, да је назив заиста деминутив речи *vas*, *ves* којом се означавало омање село.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник I*, 105; V. Mažuranić, *Prinosi*, Zagreb 1908–1922, 1298, 1543–1544; P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III*, Zagreb 1973, 567–568; M. Brković, *U Jajcu izdane isprave bosanskih vladara*, 129; Isti, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, 68, 118.

Лука, 175, 41 – жупа у земљи Доњи Краји. У њој су се налазили градови Јајце, Језеро и Комотин.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 199–206.

Земуник, 175, 42 – жупа у земљи Доњи Краји, у долини реке Врбас. У њој су се, између осталих, налазили градови Звечај, Гребен и Бочац. На територији ове жупе касније се развио град Бања Лука.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 213–225.

Глаж, 175, 45 – жупа у земљи Доњи Краји, око ушћа реке Врбас, са центром у истоименом граду.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 249–256.

Сана, 175, 45 – жупа у земљи Доњи Краји. У њој су се, између осталих, налазили градови Козара и Мрин. Хрватинићи су је преотели од Мађара крајем XIV века. Северни део су Угри повратили 1413, али је јужни остао у саставу босанске државе.

Литература: L. Thallóczy – S. Horváth, *Alsó-Szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék) 1244-1710*, МНН XXXVI, Budapest 1912; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 244–248.

Врбас, 175, 46 – жупа у земљи Доњи Краји, са центром у Врбашком граду. Хрватинићи су је освојили од Мађара и држали неко време, док је Угри нису већим делом повратили током 1413. године.

Литература: L. Thallóczy – S. Horváth, *Alsó-Szlavóniai okmánytár*; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 249–256.

Установе, важнији термини

У претходним свескама *Старог српског архива* већ су објашњавани појмови и установе: **херцег**, **отворени лист**, **пинези**, **дукати**, **жупа**, **кнез** и **војвода**.

Велики протођер краљевства босанскога, 173 (страна), 2–3 (ред у издању повеље) – титула којом се Хрвоје Вукчић кити само у овој повељи, што је уједно и њен једини помен у јужнословенским изворима. Није сасвим јасно како је византијски епитет *протогер* који означава *првака*, *првог међу једнакима*, доспео у интитулацију сплитског херцега који се, до тада, увек називао великим војводом босанског (и каткад рашког) краљевства.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник II*, 468; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 102–103, 105, са старијом литературом.

Херцеговица, 174, 8, 11, 21, 25, 34, 39 – супруга херцега. Овде се односи на Хрвојеву жену, Јелену Нелипчић. Женски пандан титули херцег, односно дука (лат. *dux*), био би херцежица (лат. *ducissa*), али он није посведочен ни у једном словенском акту.

Невен Исаиловић

Neven Isailović
Institut d'Histoire
Belgrade

**CHARTRE DE L'HERCEG HRVOJE VUKČIĆ HRVATINIĆ
À SON ÉPOUSE JELENA**

Jajce, 1412, 2 avril

Resumé

Jelena, veuve de Hrvoje Vukčić Hrvatinić, herceg de split et knez des Donji kraji, remariée au roi de Bosnie Ostoja, a déposé en avril 1418 une demande auprès des autorités de Dubrovnik pour que lui rendue la propriété sur la maison de Hrvoje à Dubrovnik. Elle a déposé cette demande en faisant valoir un acte de donation en sa faveur délivré par l'herceg en 1412 afin de la remercier pour des services qu'elle lui avait rendus. Il y est dit qu'à titre de dédommagement pour les six mille ducats qu'il lui avait empruntés lorsqu'il était allé à Budim pour voir le roi Sigismond vers la fin de l'année 1408, Hrvoje lui a fait don de la ville Kotor avec la joupa de Vrbanja, lui étant rattachée, alors qu'à titre de dédommagement pour les quatre mille ducats empruntés à son retour de Hongrie, il lui a cédé des maisons (sic!) sises à Dubrovnik avec tout ce qui allait avec elles. L'herceg a exclu ses descendants et ses parents de l'héritage des biens mentionnés et les a léguées de façon permanente à Jelena. Cet acte de donation est authentifié par un grand sceau suspendu de Hrvoje et renforcé par la présence de six témoins de la joupa de Donji kraji, en tant que *braves gens* et sujets de l'herzeg. Les autorités de Dubrovnik ont repoussé durant plus de deux semaines l'arrêt d'une décision relative à cette demande de la reine Jelena, car elles soupçonnaient la charte d'être un faux, en raison de certaines lacunes. Finalement, elle ont malgré tout reconnu la validité du document et l'ont enregistré.

Mots-clés: charte, diplomatique, Hrvoje Vukšić Hrvatinić, Jelena Nelipčić, Bosnie, Dubrovnik, Kotor, Vrbanja, année 1412, XVe siècle.